

Nőportrék

NAGY Erika – VARGA Benedek¹

**„Az én kardom a tudomány, az én pajzsom a munka.”
Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő emlékezete**

Hugonnai Vilma mellképe (MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, fotó: Blahák Eszter)

HUGONNAI 100

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága 2020-ban terjesztette elő Hugonnai Vilma – az első magyar orvosnő – halálának 100. évfordulóját az UNESCO-val való közös megemlékezésre 2022 során.

Egyéni és közösségi életünknek megvannak az elrendelt pillanatai: ideje van az építkezésnek, a harcnak, ideje a beszédnek és a csendben maradásnak, ideje az örömnak és a gyásznak, ideje a számvetésnek és a továbblépésnek, ideje az emlékezésnek és az átörökítésnek. 2022-ben Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő születésének 175., halálának pedig 100. évfordulójára emlékeztünk számos esemény keretében.

Az összeállítás egyrészt egyfajta üzenetként szolgál az olvasóknak, másrészt igyekszik árnyaltabb képet festeni – egy nem is olyan távoli kor – első magyar orvosnőjéről.

Az, hogy mit üzen nekünk Hugonnai Vilma a 21. században, egyéni olvasat: érzékenység, figyelem, tudatosság (és még számos tényező) kérdése. Minden életútnak megvannak a maga rétegei, mélységei, ok-okozati összefüggései, melyeknek ismerete, megértése nélkül csupán felszínes képet kaphatunk.

Hugonnai Vilma esetében egy dolog bizonyos: olyan folyamatot indított el a 19. század közepén, amely időszerű volt, s ha a szükségszerűséget társadalmi, kulturális hajtóerőként fogjuk fel, akkor alakja fáklya. Meggyújtott egy lángot, amit nők sokasága vitt tovább. Nekünk – 21. századi nőkként – ugyanúgy társadalmi felelősségünk és kötelességünk nemcsak

továbbvinni, hanem át is adni a soron következő generációnak. Elsősorban a múlt iránti érzékenyítéssel, a jelen és a jövő felé való elhivatottsággal és nyitottsággal.

Réthelyi Miklós, az UNESCO Nemzeti Bizottságának elnöke szerint „Százéves adósságot kell törlesztenünk (...)”,² hiszen az orvosi szaklapok egyetlen nekrológgal sem emlékeztek meg az első magyar orvosnőről.

A HUGONNAI 100 eseménysorozat megvalósításában számos civil szervezet vett részt, képviselőik számára is egészen más perspektívába került az a kor, amelyben Hugonnai vívta megannyi harcát a tudomány kardjával és a munka pajzsával.

100–150 év nem sok idő. Mindössze négy-öt generáció. 100–150 év ugyanakkor rengeteg idő. Nézőpont kérdése. „Hálások lehetünk Hugonnai Vilmának: nőként, anyaként, orvosnőként, emberként. Élete, tevékenysége benne van minden egyes közvetett utódjában egyénileg és kollektívan. Hiszem és vallom, hogy egy életút értékét nem elsősorban annak anyagi megvalósulása jelenti. Sokkal inkább az, hogy gondolatiságából, eszmeiségéből mi marad meg a jövő generációja számára.”³

„Megannyi területen példaképünk ez a kiváló asszony, orvos, szülész: különleges, az akkori korban szinte elképzelhetetlen hivatástudata nem öncélú karrier felépítése és beteljesítése volt. Nem az ellenállásokat, akadályokat, hanem a megoldásokat kereste: céltudatosan, kitartóan, rendíthetetlenül. Az életét végigkísérő családi veszteségek mellett is folytatta az általa választott utat.”⁴

Heidegger szerint „az ember nem a lét birtokosa, csupán őrzője, pásztora. Részesülünk a létből, amely meghalad és fenntart minket, de nem vagyunk sem a lét tudói, sem megtartói.”

Miért is találó, időt- és helytálló ez a gondolat? Mert létezésünk értelmét akkor fedezzük fel, amikor már nem keressük, hanem elvállaljuk, önmagunkat akkor találjuk meg, amikor már másokért élünk, amikor nem mi határozzuk meg sem az irányt, sem az időt, akkor vagyunk legközelebb ahhoz, hogy megérthessük az élet lényegét, amely egyfajta áramlásban való lét.

Hogy mi, XXI. századi emberként hogyan értelmezzük létünket, természetesen egyénenként változó. Abban viszont biztos vagyok, hogy Hugonnai Vilma minden tekintetben meghaladta korát, önmagát: vállalta sorsát, hogy lemondva önmagáról – vagy nagyon is vállalva küldetését – másokért élt, számunkra irányt mutatott, hogy áramlásával elindított egy máig tartó folyamatot, változást, amiért mindannyian hálások lehetünk.

Hugonnai kora

„A nő korábban fejlődik, de teljes férfiú érettségre sohasem jut: könnyebben tanul és felfog, de híján van a teremtő génusznak. Dilettáns marad, és soha a művészetet és tudományt előre nem viszi” – vallották sokan Hugonnai korában is.⁵ Azonban ma Magyarországon, Európa legtöbb országához hasonlóan, az orvosnők száma meghaladja a férfiakét, már nem tudjuk elképzelni az egészségügyet a rátermett és felkészült doktornők nélkül. Nem volt ez mindig így: a medicina évezredekén keresztül férfiak által dominált terület volt, a bábákat és a betegápolást leszámítva nemcsak a tudományos kutatásban, hanem az orvosi praxisban is alig-alig vagy egyáltalán nem találkozunk orvosnőkkel.

A 19. század közepén a helyzet megváltozott: előbb svájci egyetemeken, majd a 20. századtól Európa-szerte képeztek egyetemeken orvosnőket. Az I. világháború előtti időszakban azonban a svájci doktorrá avatás nem jelentett garanciát arra, hogy az ott tanult brit, francia,

osztrák, orosz, magyar, lengyel vagy német orvosnők automatikusan elkezdhesék hivatásuk gyakorlását hazájukban. Rengeteg nehézséggel a hagyományosan férfiak által dominált társadalmak és kulturális hagyományok ellenkezéseit kellett legyűrniük ahhoz, hogy egyenrangú orvosként fogadják el a nőket is az orvosi körök és az állami szervezetek képviselői.

Az újonnan alapított svájci egyetemek (Zürich 1833, Bern 1834) nyitottsága és reformjai, de különösen az elhivatott fiatal nők intelligenciája, szorgalma, akarateroje és kitartása végül meghozta gyümölcsét.

1864 és 1914 között a két svájci egyetemen nők ezrei tanultak 5–7 évig medicinát és szereztek orvosi doktorátust. Többségüknek saját hazájukban – a cári Orosz Birodalomban, az Egyesült Királyságban, a német fejedelemségekben, majd a Német Császárságban és az Osztrák–Magyar Monarchiában – újra le kellett tenni az államvizsgát, mielőtt praktizálni kezdhettek. Emellett magának az államvizsgának a teljesítésére is általában 5–15 évet kellett várniuk.

Az első nő, aki doktorátust szerzett Zürichben, az orosz Nagyeczda Szuszlova (1843–1918), aki 1867-ben végzett az egyetemen. 1870-ben, három évvel később szerzett orvosdoktori oklevelet a brit Frances Morgan (1843–1927), majd őt követte 1871-ben a svájci Marie Heim Vögtlin (1845–1916) és az amerikai Susan Dimock (1847–1875). 1877-ben pedig a varsói lengyel Anna Tomaszewicz-Dobrska (1854–1918) lépett a doktori bizottság elé, és szerezte meg oklevelét.

Ezek között az elszánt nők között találunk egy fiatal magyar asszonyt is, Hugonnai Vilma grófnőt (1847–1922), akiben a gyógyítás, az orvosi hivatás utáni vágy mindennél erősebbnek bizonyult. Hosszú évek nélkülözései, elszánt tanulás és gyakorlati tapasztalok után 1879-ben szerezte meg orvosdoktori oklevelét, így a doktorátust szerzett nők első csoportjába tartozott. Ekkor még nem tudta, hogy az igazi kihívások csak ezután következnek majd.

Milyen utat járt be, amíg eljutott a Zürichi Egyetemre? Mi történt vele hazatérése után, s hogyan lett a magyar orvosnők első, s máig kimagasló alakja? A tiszteletére rendezett kiállításunk és jelen tanulmányunk ezekre a kérdésekre keresi a választ.

Családi háttér – tanulmányok:

„...mert ha az egyik házastárs nem tud felemelkedni a másik szellemi magaslatára, akkor nem tudja őt megérteni, méltányolni s így alig érhetik el, hogy valaha is boldogok, sőt csak megelégedettek legyenek.”

Hugonnai Vilma jegyzete (MKFI Semmelweis Egyetem, fotó: Kovács Attila)

Hugonnai Vilma 1847. szeptember 20-án született Nagytétényben, a hétgyermekes család ötödik gyermekeként. Apja szentgyörgyi gróf Hugonnai Kálmán, anyja toresti Pánczély Riza volt. Eredetileg a Vas vármegyei szentgyörgyi Horváth családként volt ismert fontos pozíciókkal a vármegye életében, majd Hugonnai Vilma dédapja, Horváth Zsigmond Békés vármegye főispáni tisztségét töltötte be 1790–1796 között. Fia, Horváth Zsigmond (Vilma nagyapja) 1822-ben grófi rangot nyert el a királytól, s a család ekkor vette fel a Hugonnay nevet, akkor még „y”-nal írva.

A ranggal anyagi biztonság és társadalmi presztízis járt, azonban a család nem tartozott a régi, több évszázados arisztokrata dinasztiák közé, emellett a vagyon sem volt kimagasló jelentőségű. Vilma Budapesten négy évet töltött a Presbtel Mária leánynevelő intézetében, s a tanulás utáni vágya már ekkor megmutatkozott.

Fiatalon, 18 éves korában adták férjhez Szilassy György földbirtokoshoz. Eleinte Parádpusztán, majd Pándon lakott férjével, házasságából három gyermek született. Húsz évvel idősebb férjével való házassága eltérő érdeklődésük, műveltségük, szellemi igényeik miatt fokozatosan és egyre mélyebben megromlott. Vilma legnagyobb örömét, gyermekein kívül, a Szilassy család jelentős könyvtára jelentette.

1869-ben került a kezébe a *Hon* című lap egyik újságcikke, amely arról írt, hogy a Zürichi Orvosi Egyetem megnyitotta kapuit a nők előtt is. Számtalan vita után 1872-re döntött úgy, hogy orvosi tanulmányokba kezd Zürichben. A családi tanács ugyan hozzájárult ehhez, de semmilyen anyagi támogatást nem nyújtott neki, így ékszerei és ezüstjei eladásából tudta előteremteni a kiutazás és az ottlét költségeit.⁶

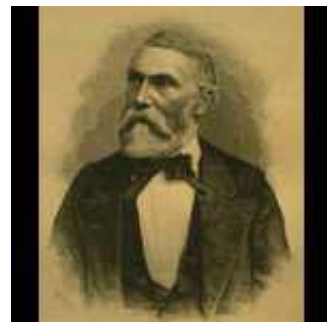
A Zürichi Egyetem, 1838–1864
(korabeli metszet, Wikipédia)

Tanulmányai komoly nélkülözésekkel jártak: áttért az olcsóbb vegetáriánus étrendre, és többedmagával bérelt kiadó szobákat. Kitartó szorgalommal gyarapította tudását és végezte a gyakorlatokat. Hét év szorgalmas munka, számtalan vizsga abszolválása és másfél év sebészeti gyakornokoskodás után védte meg disszertációját: *„Das erste Hundert Croupoperationen in Zürich”* címmel. 1879. február 3-án avatták orvosdoktorrá. Jó állást kínáltak neki Svájcban, ám ő hazatért Magyarországra.

Ambíció – tehetség – kitartás – csalódások

„Megvallom, az ambíció hozott hazámba vissza! Kecsegtetett a remény, hogy az, amit más nő, más országban ki tudott vívni, ki fogom én is hazámban vívhatni. Magyar nő vagyok, mi sem természetesebb annál, mint hogy hazámban óhajtottam letelepedni. Hol remélhet a polgár szívélyes fogadtatást, ha nem saját hazájában?” (1882)

1880. február végén érkezett haza Zürichből. Felsőfokú és tudományos minősítésének megszerzése után, 1881 márciusában tette le a középfokú érettségi vizsgát (!) orvosdoktori oklevelének honosítása érdekében. 1882-ben nyújtotta be először kérelmét a Budapesti Királyi Tudományegyetem Orvoskarához: a kar kedvezően döntött, azonban Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter nem volt hajlandó a kérelmet támogatni.

Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és közoktatási miniszter
(Digitális Képtár, <https://dka.oszk.hu/056200/056274>)

Trefortnál többször járt audiencián. Egy alkalommal a miniszter a következőkkel érvelt: „a nők felforgatnák az államot, ha a tudományos téren egyenjogúsítanánk őket a férfiakkal”, mire Hugonnai azzal vágott vissza: „Micsoda alapokon nyugodnék az az állam, melyet egynéhány intelligens nő felforgathatna? Szégyellném, ha ilyen államnak volnék gyermeke.”

Hugonnai Vilma szülésmesteri névtáblája (MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, fotó: Blahák Eszter)

Trefort végül is azt ajánlotta, hogy Vilma végezze el a bábaképző tanfolyamot, mert mint okleveles szülésznő, orvosként gyógyíthatna gyermekeket, asszonyokat. „Tudja miniszter úr mi a baba feladata? A köldökzsinór elvágása, az anyák és az újszülött tisztán tartása. Erre minden parasztasszony képes. Ha ezt a munkát akartam volna végezni, nem kellett volna hat és fél évig hazámtól távol megszakítás nélkül tanulni. Egyetlen külföldi orvosnő sem maradt Zürichben, mind hazamentek, hogy tudásukkal hazájukat szolgálják.” De megköszönve a jó tanácsot, beiratkozott a bábaképző tanfolyamra.⁷

Hugonnai úgy érezte, mélységesen megalázták, nem a grófnőt, hanem az orvosdoktort, aki címét tehetségével és hosszú évek szorgalmas munkájával szerezte meg:

„...mert a születési cím alárendelt előttem, de mint tudornő, mely címet hazám sem vonhat meg tőlem, habár megvonhatja a jogokat, melyek az itt előírt szigorlatok letétele után velejárnak.”

Diplomájának elfogadtatása nagyon nehezen haladt előre – végül szülésznői vizsgát tett, és szülésznőként végezhetette munkáját.

Újrakezdés

„...ki ne érezné, hogy a női nemnek elvi szigorral való elzárása a tudományos kenyérkereseti pályák egy részétől egyike azoknak a nagy társadalmi igazságtalanságoknak és méltánytalanságoknak, melyek a polgárisultságnak dicsőségét sohasem fogják képezni.”⁸

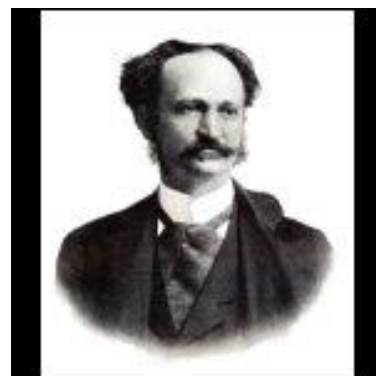
1884-ben, 42 éves korában törvényesen elvált férjétől, Szilassy Györgytől, majd 1887-ben házasodott össze dr. Wartha Vincze műegyetemi professzorral, a magyar kémia egyik jeles alakjával, az MTA tagjával.⁹ Férje kívánságára feladta a szülésznői praxist és az orvostudomány elméleti kérdéseinek szentelte magát.

Hugonnai Vilma arcképe (Hugonnai-hagyaték, Radványiné Lőw Andrea)¹⁰

1895. november 18-án Wlassics Gyula miniszter előterjesztésére, királyi rendelettel megnyitották a nők számára az orvosi, gyógyszerészeti és bölcsészeti fakultásokat.

Wlassics Gyula (1852–1937) – vallás- és közoktatási miniszter (Digitális képtárház, <https://dka.oszk.hu/025600/025654>)

18 évvel a zürichi doktori avatást követően, 1897-ben avatták Magyarországon is orvosdoktorrá az ekkor 50 éves Hugonnait. Egykori svájci egyetemi hallgató társnői közül ez az egyik leghosszabbra nyúlt várakozási időszak: 25 évesen kezdte meg orvosi tanulmányait Zürichben, 32 évesen avatták doktorrá, és csak 50 éves korában kezdhette meg orvosi praxisát hazájában. Hatalmas kitartást és elszántságot követelt, hogy eljusson hivatása gyakorlásáig. Férje, Wartha Vince bár örült, hogy felesége sikerrel járt, mégis tartott a praktizálástól. Bizonytalanságából maga Ferenc József osztrák császár és magyar király (1848/1867–1916) billentette ki egy fogadáson, amikor azt felelte a kétségeire finoman utaló akademikusként:

„Örülök, hogy a grófnő az első magyar orvosnő, de ugyebár praktizálni fog, mert a tudománynak csak akkor van becsé, ha azt értékesítik.”

Szabadon végezhetette hivatását és sikeresen gyógyított: praxisa gyorsan kiépült, férje pedig a váratlan éjszakai vizitekre sokszor elkísérte feleségét. Több családnak fix honoráriumért háziorvosa volt, ambuláns betegek naponta kérték tanácsait, orvosi konzíliumokra hívták. Körültekintő és rendezett nyilvántartást vezetett betegeiről. Orvosi naplóinak töredéke maradt fenn az 1897–1900 közötti évek néhány hónapjáról, ám ezekből képet alkothatunk arról, hogy milyen betegségeket milyen terápiával gyógyított, hogy betegeiről gondos feljegyzéseket vezetett, s hogy fizetős praxisa mellett a szegény betegeket ingyen kezelte. Betegai között minden társadalmi csoport képviseltette magát: „utcán köszörűs, X. grófnő, nagybirtokos neje, napszámos felesége, honvéd százados, cseléd lány, szerkesztőségi korrektor, ganzgyári munkás, állás nélküli, dohánygyári munkás” – bejegyzésekkel találkozunk naplóiban.¹¹

Haladó szellem – közművelés és tudományos munka – a nőmozgalom és az oktatás melletti kiállása

„Könyvünk a család számára készült, célja: a testi-lelki egészség fentartására vagy visszanyerésére vonatkozó tanácsokat, szabályokat és intéssel segítségükre lenni a nőknek, gyakran vajmi tövises életpályájukon.”¹²

Anna Fischer-Dückelmann könyvének címlapja

A praxis mellett közművelődési és tudományos munkát is végzett: 1894-ben lefordította a francia Délacoux professzor „Az ó- és újkori bábái” című munkáját, 1907-ben pedig Anna Fischer-Dückelmann: „A nő mint háziorvos” című munkáját fordította le. A mű eredetileg 1900-ban jelent meg Németországban, és másfél év alatt százezer példányt adtak el belőle; az

egészségápolás 20. század eleji kézikönyve lett. Eközben számos előadásban, újságcikkben, tanulmányban tört lándzsát a leánygimnáziumok létesítése mellett.

1899-ben Pap Samu orvosdoktor, országgyűlési képviselő felszólalásában megtámadta az orvosnőket, mondván, a nők így fokozatosan elveszítik nőiességüket és „definíálhatatlan lényekké” válnak. Hugonnai a Pesti Naplóban utasította el a meglehetősen sértő érvelést:

„...a legmagasztosabb tudomány az orvostudomány és ennek elsajátítása a lelkiület gyöngédségét és önfeláldozást kíván.”¹³ Majd számos külföldi példát hozott, többek között, hogy pl. a cári Oroszországban 1896-ban már 691 orvosnő praktizált, községi, városi vagy magánorvosként. Legtöbbjük férjes asszony, gyakran többgyermekes édesanya, akik közmegelegedésre végeztek munkájukat. Emellett azt is, hogy Svájcban és Németországban eleve arra törekedtek, hogy lányokat és asszonyokat nők gyógyítsanak. A sajtópolémia megerősítette Hugonnainak a nőmozgalom és az oktatás melletti egyre gyakoribb kiállását.

...Oklevél (A Vöröskereszt II. osztályú Érdemkeresztje hadiékítménnyel), MNM SOM (fotó: Blahák Eszter)

1908-ban elveszítette Wartha Vincétől született Vilma lányát, 1914 júliusában pedig megözvegyült. 67 éves korában elvégezte a híres sebész, Dollinger Gyula professzor (1849–1937) által szervezett katonai sebész tanfolyamot. 1915-ben a Gyógyászatban felhívást tett közzé az orvosnőkhöz, hogy önként jelentkezzenek a 14 városban létesített „*beteg katonák megfigyelő állomására*”. Utalt rá, hogy a 20 év alatt, mióta a nők orvosi pályára léphettek Magyarországon, összesen csak 84 nő lett orvos. „*Csekély számunk dacára sorakozzunk fel és jelentkezünk az Orvosok Szövetsége felhívására a megfigyelő állomásokon orvosi szolgálatra mindannyian, hajadonok, férjezettek, avagy özvegyek.*”¹⁴

1915. augusztusában hadiékítményes II. osztályú érdemjellel tüntették ki. 1922. március 25-én halt meg 74 éves korában.

Kitartása az orvosi tudás megszerzéséért, majd küzdelme, hogy idehaza gyógyíthasson, s kiállása az oktatás, a tudomány és a nők képzettsége mellett kitüntetett helyet biztosít számára a történeti emlékezetben.

Jegyzetek

¹ A bevezetőt Nagy Erika (Magyar Női Unió/MNU/, kommunikációs szakember), a tanulmányt Varga Benedek (MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, főigazgató) írta.

- ² Réthelyi Miklós köszöntő beszéde 2022. november 15-én, a Magyar Női Unió (MNU), a Batthyány Lajos Alapítvány és a Kopp Mária Intézet szervezésében lezajlott rendezvényen: *Két magyar orvosnő – Hugonnai Vilma és Kopp Mária*.
- ³ Batthyány Schmidt Margitnak, a Magyar Női Unió elnökének gondolatai a Hugonnai Év ünnepi emlékülésén, 2022. március 11-én, a MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárban.
- ⁴ Várfalvi Mariannának, a Magyar Védőnők Szakmai Szövetsége elnökének gondolatai a Hugonnai Év ünnepi emlékülésén, 2022. március 11-én, a MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárban.
- ⁵ Részlet MADÁCH Imre *A nőről, különösen esztétikai szempontból* című 1864-es akadémiai székfoglaló beszédéből (<http://madach.hu/old/egyebmuvek/madachnoral.pdf>). Letöltés ideje: 2022. december 19.
- ⁶ SZÁLLÁSI Árpád *Orvostörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok*. <http://real.mtak.hu/79581/2/SZALLASI.OSSZES.2.pdf>. Letöltés ideje: 2022. december 10.
- ⁷ Kiss Kálmán *Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő*. In: Orvosi Hetilap, 1991. (2. szám), 01. 13, 83–84. o.
- ⁸ DERGEZ Ildikó *Wlassics Gyula 1895. évi rendelete és a női felsőoktatás kiszélesedése Magyarországon*. In: Újkor.hu, 2020. 12. 30. <https://ujkor.hu/content/wlassics-gyula-1895-os-rendelete-es-noi-felsooktatasi-kiszelesedese-magyarorszagon>. Letöltés ideje: 2022. december 19.
- ⁹ Kiss K. *Hugonnai Vilma* i. m. 84. o.
- ¹⁰ Obreczány Éva *Kitartani, jól csinálni! – 100 éve halt meg Hugonnai Vilma*. In: Semmelweis Hírek. 2022. március 25. <https://semmelweis.hu/hirek/2022/03/25/kitartani-jol-csinalni-100-eve-halt-meg-hugonnai-vilma/>. Letöltés ideje: 2022. december 19.
- ¹¹ VAJDA Gyula *Nők szívhallgatóval. „Csak főmadám lehet...” A jelen statisztikája*. In: Magyarország, 1979 (16), 25. szám.; Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, III. Személyi Hagyatékok, Hugonnai Vilma.
- ¹² DR. FISCHER-DÜCKELMANN Anna *A nő mint házi orvos I-II.*/Ford. dr. Hugonnai Vilma/ Budapest: „Minerva” Könyvkereskedelmi és Kiadó Részvénytársaság, 1907: Bevezető.
- ¹³ Hugonnai Vilma feljegyzései. MNL SOM, III. Személyi Hagyatékok, Hugonnai Vilma.
- ¹⁴ Gyógyászat, Orvosi Hetilap, 1915 (59) https://adt.arcanum.com/hu/view/OrvosiHetilap_1915_09/?pg=42&layout=s. Letöltés ideje: 2022. december 19.